خوێندنی فەلسەفە، وەك وانەیەكی سەرەكی لە فێرگە سەرەتاییەكاندا

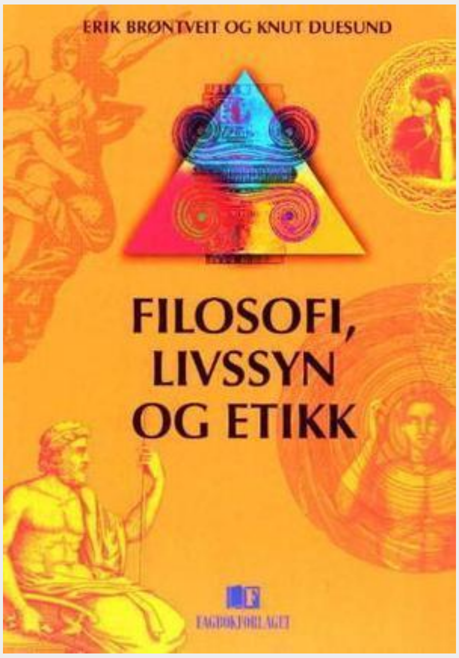

ئەنگیزەی منداڵ

گشت ئەوانەی لەگەڵ منداڵاندا كاریانكردووە، باش دەزانن كە منداڵان (زۆربەیان) گچكە فەیلەسوفێكن. گەرچی ئەم سیفەتە لە منداڵێكەوە بۆ منداڵێكی دیكە، كەم و زۆر دەگۆڕێت.
ئەوە بۆ منداڵانی پێش قوتابخانە/ باخچەی منداڵان، وەك خویەكی لێهاتووە كە هەمیشە بپرسن بۆ؟ بۆچی؟
هەر هێندەش وەڵامێكیان دەستگیربوو، جارێكی دیكە، هەمان پرسیار دووبارە دەكەنەوە

لە بەر هەندێ (ڕێسای پلانی باخچەكانی منداڵان - لە نە رویجدا/ **R95**) دەیسەپێنێ بەسەر بەڕێوەبەرایەتی و كارمەندانی باخچەكانی منداڵاندا، كە هەردەم،
گوێڕادێر و وەڵامدەرەوەی ئەم خوەی پرسیاركردنەی منداڵان بن، چونكە بەپێی بڕگەكانی ئەو ڕێسایە وا لێكدراوەتەوە «منداڵان سەرقاڵ و هەمیشە لە بیری پرسیارە سەرەكیەكەی ژیان و بووندان»
دیسان لەهەمان ڕێساگەل و لە . **R- 95** لاپەڕە **63** و لاپەڕەی **66** دانوسراوە:
« منداڵان زۆر سەرقاڵی ئەم جۆرە پرسیارانەن:
- ئێمە لە كوێوە هاتوین؟
- چۆن دروست بووین؟
- كە مردین چیمان لێدێت و بۆكوێ دەچین؟

دیسان لەم شتەگەلەش دەپرسن:

خودا، بەهەشت/ئاسمان، باوەڕو گومان، دڵنیاییو بڕوا، تەنهاییو هیوا. ئە م جۆرە پرسیارانە ڕەنگە سەرەتایەکی باشبن بۆ گفتوگۆو ڕاگۆڕینەوە لە نێو منداڵاندا»

منداڵان، هەرلە خۆیانە وە بیردە کەنەوە، بێ ئەوەی کەس پرسیاریان لێبکات، بەڵام بیرکردنەوەیەکی زۆر کۆنکرێتی (واقعی) و بەگوێرەی تێگەیشتن و تێڕوانینی خۆیان بۆ دنیا و دەوروبەر. بۆ نموونە:
کچێکی تەمەن چوار ساڵ لە خێزانێکی نەرویجی دیندار، دەبوایە هەموو بەیانیەك پێش بەرچایی گوێبیستی ئەو دوعا و نوێژانە بوایە کە دایکوبابی لە ئنجیلەوە دەیانخوێند. بەیانیەکیان کچە گوێی لەو بەسەرهاتەی عیسا دەبێت کە بەسەر ئاو (ئاوی دەریادا) ڕۆیشتووە، یەکسەر کچە هەڵدەداتێ و دەڵێت: ئەوە دەریاکە (ئاوەکە) بەستبووبووی بۆیە عیسا توانیوویەتی بەسەریدا بڕوات..
باوان، یان هەرکەسێکی دیکە، کە کار گەڵ منداڵاندا دەکات و کردویەتی ئەوە دەزانێت کە زۆربەی جارەکان، پرسیارەکانی منداڵان جاڕسکەرن و حەوسەڵە و کاتێکی زۆری دەوێت تا وەڵامیان دەدرێتەوە، زۆربەی جارەکانیش مرۆڤ وەڵامی تەواو ڕازیکەری پێنیە بۆیان. هەروەکو باسمانکرد زۆربەی جارەکانیش وەڵامدانەوەکەیان، پرسیاری نوێیان لا دروست دەکات. بۆنمونە، هەندێ جار دەپرسن:

- ئێمە (منداڵان) لە کوێوە هاتوین؟
گەر وەڵامیان بدەینە و بڵێین:
- خودا ئەوان و یەکەم مرۆڤ و گشت مرۆڤێکیشی دروست کردوە.
ئەوا بێگومان پرسیاری دوای ئەو وەڵامە ئەوەیە:
- ئەی خودا کێ دروستی کردوە و لەکوێوە هاتووە؟

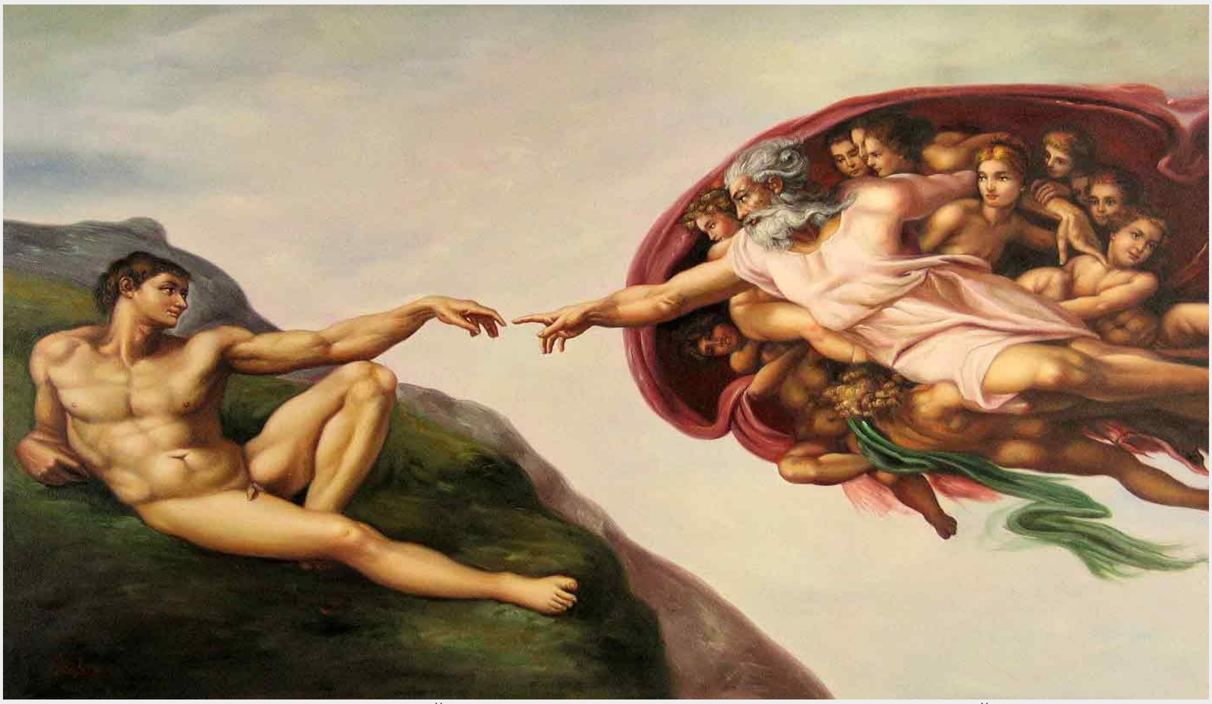

خودا، ئادەم دەخوڵقێنێت. مایکل ئەنجیلۆ(١٤٧٥- ١٥٦٤) لەساڵی (١٥١١) نەخشاندویە

گەر بێتو هەندێك ماتریالیستانە بیربکەنەوە هەوڵبدەن، کە بوون و خولقاندن لە ڕوانگەی تیۆری "تەقینەوە گەورەکە(the big bang) وە بۆ منداڵان ڕوون بکەنەوە. ئەوا دیسان ئەو پرسیارە دەکرێت:
- ئەی ئەم تەقینەوە گەورەیە چۆن دەستی پێکرد؟

ئیدی بەم شێوەیە پرسیارکردن هەر بەردەوام دەبێت. خۆ، گەر وەڵامیان نەدرێتەوە، ئەوا وا لێکدەدرێتەوە، کە لە لایەن گەورەکانەوە گرنگیان پێنادرێت و ئەمەش دەبێتە مایەی پرسیار نەکردنیان و بگرە ڕقبوونەوەش لە فێربوون. دیسان وە ڵام نەدانەوە وایان لێدەکات وا تێبگەن هەندێ " شتی" دیکە هەیە لە پرسیارکردن گرنگترە.(١)

مەترسی ئەم جۆرە ڕەفتارکردنە لەگەڵ منداڵاندا، لەوەدایە, کە ئیتر ئەگەری پرسیارکردن و خۆدۆزینەوە و ئاسۆی بیرفراوانکردن لە لای منداڵ دەمرێ و نامێنێت.

لەبەر هەندێ, زۆر گرنگە ئەم ڕەهەندی پرسیارکردنەی منداڵان بە هەند وەربگرین. دیسان ئەوەش زۆر مە ترسیدارە، گەرمنداڵان هەست بەپەناگایەك نە کەن و" ئاسمانێك" نەبێت- چ دینی, یان فەلسەفی بەسەرسەریانەوە, کەڕووی تێبکەن!
پێویستیەکی دەروونی مرۆڤە, جاروبار خۆی پابەندی فەنتازیا, یان پرسیارکردن بکات!
دەبێت ئێمەی گەورە ساڵان، لەوە تێبگەین, کە لە دنیای منداڵاندا قۆناغێکی گرنگ هەیە، دەکرێت ناوی بنێین(قۆناغی پەڕینەوە) پەڕینەوە لە قۆناغی تێڕوانینە دینیەکان (تیۆلۆجی) یەکانەوە بۆ قۆناغی پرسیارە فەلسەفیەکان.

گۆشەنیگای، بیرکردنەوە و ئەندێشەی منداڵ وابەستی ئەوەیە، کە منداڵەکە لە چ ژینگەیەکەوە هاتووە و باکگراوندی چییە؟!

بۆنمونە: ئەو منداڵەی لە ژینگەیەکی دینی و ئاین پەروەرەوە هاتبێت، ئەوا ئەندێشە و پرسیارەکانی لە و بازنەیەدا دەخولێتەوەو لە ڕوانگەی هەقایەتە دینیەکانەوە پرسیار دەکات.

هەقایەتی ئادەم و حەواو خولّقاندن، هەمیشە وا لە زهنیەتی ئەومندالّانەدا، کە لە خێزانە دینیەکانەوە هاتوون، جا چ مە سیحی، جولەکە، یان ئیسلام بن.

بەلّام ئەو مندالّانەی، کە لە خێزانی سێکولار (نادینی) یەوە هاتوون ڕەنگە پرسیارەکانیان زیاتر ماتریالیستیانە بێت و ڕەنگە لە ڕوانگەی بیردۆزی **the big bang** پرسیاربکەن.

چەند شێوازێك هەیە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پرسیارەکان و فەلسەفە لێدانی مندالّان

باشترینیان ئەوەیە، کە بەوردی گوێ بۆ پرسیارەکانیان ڕادێرین و لە قولّایی و ڕەهەندی پرسیارەکان بگەین و وەلّامی پڕمانا، بەلّام ساکاریان بدەینەوە. یان وەك ئەو شێوازەی لە زۆربەی کلتورەکاندا باوە، بۆهەر پرسیارێك هەقایەتێك یان چیرۆکێك بگێڕینەوە، بەتایبەتی لە کاتی بەرسڤی پرسیاری مندالّانی تەمەن (**6** یان **7**) سالّان تامێرمندالّانی تەمەن(**12**یان **13**) سالّان. بەتایبەتی لەسەر ئەو شێوازەی کە پێیدەلّێن(پەروەردەی ئاینی **religious education**).
ئەم شێوازە مندالّان زۆر چێژی لێدەبینن.
هەروەها دەکرێت لە ڕێگای گێڕانەوەی ئەفسانەو داستانەوە، وەلّامی هەندێك لە پرسیارەکانیان بدەینەوە. گرنگی ئەم ڕێبازە لەوەدایە، کە مندالّان، بە پرسیارەکان و بۆچونەکانی نەوەکانی ڕابوردوو ئاشنا دەبن. ئەو. بەم هۆیەوە لەوە حالّی دەبن کە پەیداکردنی وەلّامی هەندێك پرسیار ئاسان نیە و بیرکرندەوەی زۆری دەوێت.

فەلسەفە لە دیدی لاوان (مێردمندالّان) دا

ئەوە تەنها مندالّان نین کەسەرقالّی پرسیارە فەلسەفیەکانن. ڕۆمانە بەناوبانگەکەی (یۆستەین گارددەر – دنیاکەی سۆفیا **Sofiesverden**) نیشانی دەدات، کە لاوانیش سەرقالّ و لە ئەندێشەی هەمان پرسیارە فەلسەفەیەکاندان و خوازیار و بە پەرۆشن، تا بزانن بیرمەندان و فەیلەسوفەکانی ڕابوردوو چ وەلّام و ڕاڤەیکیان بۆ ئەو پرسیارانە هەیە.

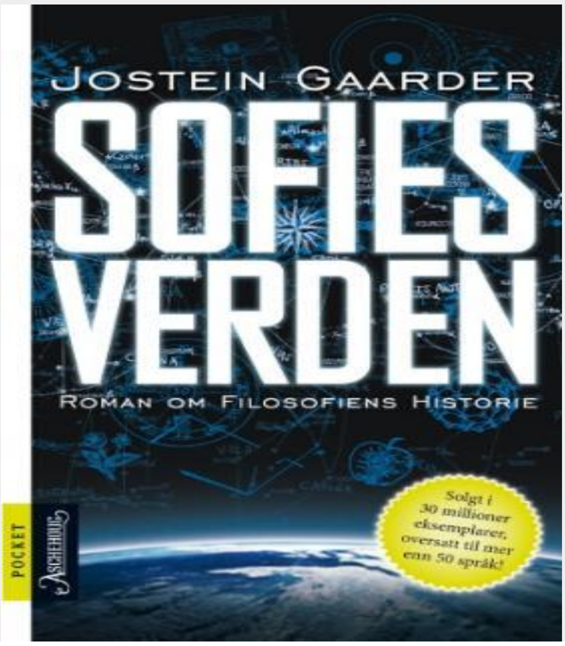

تۆ بڵێیت هۆی ئەم خولیای پرسیارکردن و تەنگەتاویە چی بێت؟

ئاسان نیە وەڵامێکی هەروا سەرپێی بدەینەوە! دەکرێت وا مەزەندە بکەین، کە ڕەگ و داوەکانی کەلتوری دینی لە ڕۆژئاوادا زۆر باریکتر بۆتەوە لە چاو ڕابوردوودا. ئا لێرەدایە فەلسەفە دەتوانێت جوابگۆی زۆر لەو پرسیارانە بێت. هەروەها (ئینتەرنێت) ئەمرۆکە بۆتە هۆیەکی زۆر گرنگی پەیوەندی کردن لە نێوان لاواندا و بۆتە هۆیەك بۆ زیاتر ئاشنا بوونی لاوان بە فەلسەفە. چەندەها سایت هەن تایبەتن بەفەلسەفە و ناوی فەیلەسوفان و بیروڕاگۆڕینەوە و گفتوگۆی فەلسەفی، لەسەر ئەم تۆڕانەی ئینتەرنێت بەبەردەوامی هەیە. چەندها ماڵپەڕی فەلسەفەیی بە زمانی ئینگلیزی و نەرویجی هەن بەناوی فەیلەسوفە بەناوبانگەکان و بابەتە گرنگەکانی فەلسەفیەوە.

فەلسەفە وەك بابەتی خوێندن (مەنهەج- پێنسیوم) لە فێرگەکاندا

فەلسەفە وەك بابەتێکی سەربەخۆ، لە قۆناغی خوێندنی سەرەتایی، لە قوتابخانەکانی ئەوروپادا، نەخوێندراوە، بۆ نموونە فەرەنسا (کە وڵاتێکی پێشەنگە لەم بوارانەدا و تاکە وڵاتە کە دین وەك مەنهەج لە قوتابخانەدا ناخوێنرێت –ك.م) کەچی بابەتە فەلسەفیەکان لە گەڵ وانەی (پەروەردەی ئا کار moral education) دا دەخوێندرا. بەڵام ئەو وڵاتەنەی ڕژێمی کۆمۆنیستی بوون، فەلسەفە لە هەموو قۆناغەکانی خوێندندا دەخوێندرا. فەلسەفە و تیۆریەکانی مارکسیزم یەکێك بوو لەوانە سەربەخۆو بنەڕەتیەکانی قۆناغەکانی خوێندن (ئەم شێوازە نە بە تەنها لە ئەوروپا بەڵکو لە چین و کوباش هەر وا بوو-ك.م). مەبەستیش لەمە ئاشناکردنی منداڵان و لاوان بوو بەو ئایدۆلۆژیاو پرینسیپانەی کە کۆمەڵگایان لە سەر بنیاد نابوو. بە بۆچونی زۆرینەی ڕەخنەگرانی ئەو ڕژێمە، ئەو کارە(indoctrinating تەلقینکردن) ی ئەو فەلسەفەیە بوو. بەڵام ئێمە دەتوانین بە خوێندنی وانەی دینی بشوبهێنین لەو وەڵاتانەی، کە دینی ڕەسمی دەوڵەت مەسیحیە. چ دین و چ فەلسەفە وەك بابەتی خوێندن لە فێرگەدا، تەنها ئامانج لێیان ئەوەیە ڕایەڵێکی کولتوری دروست بکات!

دەبێت ئەوەش بڵێین کە خوێندنی فەلسەفە بەڕەسمی و بەشێوەیەکی چڕ، لەمێژە لە قۆناغی خوێندنی زانکۆدا وەك (سمستەر) وەرزێکی خوێندنی بۆ تەرخانکراوە. سمستەرەکە ناوی

examn philosophicum و بەکورتکراوەی(**ex - phil**) ناسراوە. دەبێت هە موو خوێندکارێکی زانکۆ ئەم کۆرسە شەش مانگیە بخوێنێت و نمرەی دەرچونیش بەدەست بێنێت دەنا گەواهینامەی زانکۆی پێنادرێت.

بە پێی ڕیفرۆمی **97** (**R97**)(**2**) فەلسەفە تێکەڵی وانەکانی پەروەردەی ئاینی (پەروەردەی مەسیحی) (**3**) و ژیاناسیکراو وانەیەکی نوێی لێدروستکرا بەناوی(**KRL**)(**4**) لەڕێگای ئەم وانەیەوە گەلێك بابەتی فەلسەفەی و مۆراڵی (ئاکاری) و ژیاناسی لە قۆناغەکانی خوێندندا وورووژێنران. ئەو بەدواداچوون و لێکۆڵینەوانەش کە لەم ئاقارەدا کراون دەریدەخەن، ئەم وانەیە/ بابەتە لەلای خوێندکاران ئاکتوێلە/ جالبەو وەك بناغەیەك وایە بۆ بنیادنانی ئەندێشەی کارکردنی خوێندکار، لەتەك بابەتە مرۆییەکان وکێشە مۆرالیەکان.

دیسان نابێت لەبیرمان بچێت کە میتۆلۆجیای یۆنانی بەشێکی گرنگی ڕەگی کلتوری ڕۆژئاوایە.
ئەم میتۆلۆجیایە باکگراوندێکی سەرەکی و گرنگە بۆ تێگیشتن لەفەلسەفەو فە یلەسوفانی ئەنتیك (یۆنانی کۆن) لە میتۆلۆجیادا، ئەندێشەی بوون و خولْقاندن وروژێندراون و دواتر بوون بەکەرەستەی فەلسەفەو بابەتی ئەدەبی لەئەوروپادا.
بە کورتی مویتۆلۆجیای یۆنانی ، خاڵی هاوبەشی کلتوریو گۆشەنیگای ژیانناسی وبیرکردنەوەی مرۆڤەکانی ئەوروپایە. لەبەرهەندێ ناسینی میتۆلۆجیای یۆنانی و فەلسەفەی ڕۆژئاوا بەگشتی و ئاشنابوون لەگەڵ ئەم کلتورەدا، یەکێکە لەمەرجە گرنگ و سەرەکیەکان بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێت لە بواری پەروەردە و فێرکردندا (مامۆستاو فێرکار) کاربکەن، بۆ ئەوەی هێندە زەخیرەی فکرییان پێبێت تا بتوانن وەڵامی پرسیارانی منداڵان و لاوان بدەنەوە.

ئەو پرسیارانەی کە مانای ژیان و بوونی خۆیان دەداتێ و مۆ رالێکی/ئاکارێکی هاوبەشیان لەلا دروست دەکات.

چۆن دەتوانین منداڵان فێری فەلسەفە بکەین؟

کاتێك فەلسەفە دەبێتە بەشێك لە بەرنامەی خویندن لەقۆناغی سەرەتایدا دەبێت هاوسۆزییەك لە نێوان قوتابیان و بابەتەکەدا دروست بکرێت و ڕایەڵەکانی بابەتەکە (فەلسەفە) ببەسرێتەوە بە بیری قویابیانەوە. خوێندنی فەلسەفە لەقۆناغی سەرەتاییدا کارێکی نوێیە و هێندە ڕەسایی و شارەزایی لەم بوارەدا نیە، بۆیە دەبێت لێکۆڵینەوەو تاویوێکردنی گشت لایەنەکانی بکرێت، پێش بڕیاردان لەسەر ئەو بابەتانەی کە دەبنە (مەنهەج) پێنسۆمی خوێندن.

هەروەها دەبێت ئامانج و مەبەست لەفێربوونی منداڵان و لاوان بۆ فەلسەفە، بزانرێت. دوو پرسیار زۆر گرنگە کە بەر لە دەسپێکردنی ئەم کارە، لە خۆمانی بپرسین. ئایا ئێمە مەبەستمانە منداڵان و لاوان فێری فەلسەفە بکەین؟ یان، مەبەستمانە کە فێریان بکەین خۆیان فەلسەفە لێبدەن (بفەلسەفێنن): گەر ئەم دوو پرسیارەمان وەڵامدایەوە وەڵامەکانمان تاوتوێکرد و هەڵسەنگاند، ئەوا پرسیارێکی دیکە دێتە پێشەوە کە ئایا (منداڵان و لاوان) قوتابیان بابەتەکان ئەزبەر (دەرخ) بکەن، یانژی تەنها جوابگۆی ئەندێشەو بۆچوونەکانیان بێت و وەڵامی پرسیارە سەختەکانیان بداتەوە؟

کتێبی «فەلسەفە لە فێرگەدا» کە لە ساڵی 1999بڵاوکراوەتەوە، کارێکی زۆر مەزنەو باسی گشت ڕەهەندەکانی خوێندنی فەلسەفە لە فێرگەکانی قۆناغی سەرەتایدا لە نەرویج دەکات.
نووسەرانی ئەم کتێبە بە وردی باسی ئەو شێوازە دەکەن، کە دەبێت مامۆستایان و فێرکاران بیگرنەبەر تا منداڵان فێری دیالۆگ و ئاخاوتنی فەلسەفیانە بکەن و ڕایانبهێنن لۆژیکیانە گفتوگۆ بکەن و لە بابەتەکان و کێشەکان بڕوانن و بکۆڵنەوە. نابێت مەبەست لەوانەی فەلسەفە تەنها ئەوە بێت منداڵان/فێرخوازان بکەین بەما شێێنی زانیاری و گەنجینیەك لە فاکتەر و زانیارییان پێ ڕەوانبکەین!

دەبێت ئامانج لەفەلسەفە خوێندن ئەوەبێت، فێرخوازان فێری ئاخاوتنی فەلسەفیانە بکەین و دیدگایان لەڕوانگە ئاکاری و شیکاری و ژیانناسییەکانەوە فراوان بکەین.

نووسەرانی ئەم کتێبە پێیانوایە، ئەو شێوازەی سوکرات پیادەیکردوە (شێوازی دیالێکتیکی) شێوازێکی زۆر جوانە بۆ وتنەوەی وانەی فەلسەفە بەفێرخوازان. هونەری ئەم شێوازە ئەوەیە، کە سوکرات مێشکی کەسی بەرانبەری دەبزواند و ناچاریدەکرد هەوڵی دۆزینەوەی لایەنە نادیار و شاردراوەکانی بابەتەکان (پرسیارە کاندا) بدات، هەروەها هونەری دیالێکتێك (دیالۆگ) لەوەدا یە مامۆستایان هاوکاری فێرخوازان دەبن بۆ دۆزینەوە و پەیداکردنی وەڵامی پرسیارەکان.

هەروەها لەم کتێبەدا ئادرێسی ئەلەکترۆنی چەندەها ماڵپەڕی فەلسەفی بڵاوکراوەتەوە،تا فێرخوازان بتوانن سەردانی ئەو ماڵپەڕانە بکەن و خۆ لەو گفتوگۆ فەلسەفیانە هەڵقورتێنن، کە بەردەوام بەرێوەدەچن!

نووسەرانی ئەم کتێبە ئاماژە بەو رێبازە دەکەن کە لە ئەمریکادا (USA) لەساڵی 1982 وە لەلایەن پرۆفیسۆر **Mathew Limpas** ماتهیۆ لیمپس- وە داهێنراوە لەژێر ناوی **Philosophy For Children** (**P4c**) (**5**) کورتکردنەوەی نووسراوەکە. بەم شێوەیە نووسراوە. نووسەرانی کتێبەکە ئەم شێوازەی پرفیسۆر لیمپەس بەباشترین شێوازی فێرکردنی فەلسەفە بۆ منداڵان لەقەڵەمدەدەن. بەکورتی ئەم شێوازە هەوڵدەدات حەزو ئارەزوی پرسیارکردن لە لای منداڵان و لاوان پەرەپێدەدات و لەهەمان کاتیشدا پرسیاری سادەو ئاسایی فەلسەفیانەیان ئاراستە بکات
کە لەتێکستە فەلسەفیە ئاسانەکان و چیرۆك و هەقایەتەکانەوە هەڵهێنجرابن. دیسان پرۆفیسۆر لیمپەس گەلێ کتێب ورێنمایی بۆ مامۆستایان و فێرکاران بە چاپگەیاندووە.

شێوازێکی دیکە کە تارادەیەك دژ بە رێبازی (**P4c**) ە، رێبازی (تەقلیدی) ترادیسۆنی گوتنەوەی فەلسەفە لەسەر ئەو شێوازەی کە لە زانکۆکاندا دەگوترێتەوە. قوتابیان وخوێنکاران زیاتر خۆیان بە مێژووی فەلسەفە و فەیلەسوفەکانەوە سەرقاڵدەکەن.
دەکرێت لەنێوان ئەم دوو شێوازەدا/ رێبازەدا رێبازی سێیەم بێتە ئاراوە واتە لەتێکەڵکردنی هەردوو رێبازەکە ئەویش زانینی رای فەیلەسوفەکانە لەمە ر پرسیارە مەزنەکانی ژیان و لەگەڵیشدا خوێندکاران خۆیان لە هەوڵی ئەوەدابن کەدیدو بۆچونی خۆیان لەسەر هەمان پرسیارگەل بخەنەڕوو.

ئەم شیوازە (شێواز/ رێبازی سێیەم) ئامانجی ئەوەیەکە، فێرخوازان (منداڵان) لەسەر ئەوە ڕابهێنێ و فێریان بکات و بیریانبخاتەوە کە زۆر لە مێژە و بەدرێژایی مێژووی بیرکردنەوە، کەسانی دیکە پێش ئێمە، هەمان پرسیاریان کردوە و بەشوێن وەڵامەکانیشیاندا گەڕاون و عەودالَ

بوون. فێرخوازان(منداڵان و لاوان) فێربکات، خۆیان(فەلسەفە لێبدەن) واتە خۆیان بیربکەنەوە و ڕایان هەبێت لەسەر پرسیارە گەورەکان، ئەو پرسیارانەی، (فێرخوازان) خۆیان دەیکەن.

ئەم ڕێبازەش بەڕێبازی Carpe-dim «6» ناسراوە. لەم ڕوانگەیەوە ڕێگە بەمامۆستا/ فێرکار دەدرێت لەکاتی پێویست و گونجاودا بیروڕای فەلسەفیانەی خۆی دەربڕێت (بفەلسەفێنێ).

ئەمە شێوازو میتۆدێکی پەروەردەکاری ڕەچاو کراوە، ئێمە بتوانین بنیاد لەسەر ئەو (پرسیارو دەرەئەنجامانە) بنێین، کە پێشینان (بیریاران و فەیلەسوفان) کردوویانە و پێیگەیشتوون.

دەکرێت بیرو بۆچونی ڕەخنە ئامێزی فێرخوازان دەربارەی فەیلەسوفان وئەو پرسیارانەی وروژاندویانە و کردویانە لەڕێگای باسکردنیان لەلایەن مامۆستاکانەوە، ئاراستە بکرێت.

مەرج نیە هەر لەڕوانگەی مێژووی فەلسەفەوە پرسیار لای منداڵان دروست بکەین. دەکرێت بۆچونەکانی ئەریستۆ تێهەڵکێش بکرێت، باسێك بکەین و لێبگەڕێین منداڵان/ فێرخوازان خۆیان لایەنەکانی بابەتەکە هەڵسەنگێنن.
بۆ نمونە ئێمە تەنها هەندێ لە بۆچوون و دیدەکانی ئەریستۆ تێهەڵەڵکێش بە باسەکە بکەین:

- ئایا تەنها ئەو مرۆڤەی باش هەڵدەسوڕێ و باش هەڵسوکەوت دەکات، نرخی هەیە؟

- ئایا کەس هەیە حەز بکات وەك کۆیلە بژی؟

- ئایا ژنان پیاوی ناتەواون؟

بەم شێوەیە دەکرێت لە ڕێگای پرسیارە ترادیسێۆنیە/ تەقلیدیەکانەوە منداڵان بهێنینە فەلسەفە.
دیسان ڕۆمانەکەی یۆستەین گاردەر(دنیاکەی سۆفیا) لەم بوارەدا شێوازێکی زۆر سەرکەوتووە.
یۆستەین گاردەر، لێدەگەڕێت سۆفیا وەڵامەکان لەڕێگەی مێژووی فەلسەفەوە پەیدا بکات.
خاڵێکی گرنگ، نابێت لەیادبکەین، ئەوەیە، کە گشت منداڵێك ئەو خولیای پرسیارکردن و ڕەخنەگرتنەی نیە. لەوانەیە ئەومنداڵانەی خولیاو توانای ڕەخنە و پرسیاریان نیە بەئاسانی بکەونە دەرەوەی بازنەی گفتوگۆکانەوەو داببڕێن.

خۆ لە بنەڕەتدا مەبەست لەوانەی فەلسەفە ئەوەیە، منداڵان/ فێرخوازان لە گفتوگۆی فەلسەفەیاندا چوست و چالاك بن، ئەی کەواتە، چی لەو منداڵا نە بکەین، کە پرسیار ناکەن و ڕەخنە ناگرن؟
دەکرێت لەڕێگای گێڕانەوەی فەلسەفەوە (وەك هەقایەت و چیرۆك) بە فەلسەفە ئاشنا بکرێن و خوی پرسیار کردن و ڕەخنە گرتنیان لا دروست ببێت.

دەشێت لە ئەنجامی هەڵسوکەوتی ڕۆژانەی مامۆستاو فێرکارانەوە ناچار بن، کە لەئەنجامی وەڵامدانەوەی هەندێك پرسیاردا پرینسیپی/ ڕێسای dime-Carpe بەکاربهێنێ و خۆی فەلسەفە لێبدات. بۆ نموونە:
(سیسیلیا) تەمەنی هەشت ساڵە و لە پۆلی دووە و باسی ئەوە دەکات، کە سەگەکەی مردووە.
دەشێت یەکێك لە قوتابیانی پۆلەکە بپرسێت

- ئایا ژیانێکی دیکە دوای مردن هەیە؟
دیسان دەشێت یەکێکی دیکە بپرسێت:
- ئایا سەگەکەی سیسیلیا دەچێتە بەهەشت؟
یان پرسیار بکرێت :
- ئایا زیندوو بوونەوە هەر تەنها بۆ مرۆڤ هەیە؟
- ئەی بۆ بۆ سەگ نیە؟
ڕەنگە یەکێکی دیکەیان هەڵبداتێ و بڵێ:
- زیندوو بوونەوە لەدوای مردن هەر نیە، نە بۆ مرۆڤ نەبۆ سەگ!

ئیدی تابێت پرستیارەکان ئاڵوز تر دەبن و وەڵامدانەوەیان ئاسان نابن.

فێرخوازانی دواقۆناغی خوێندنی بنەڕەتی(پۆلەکانی(9) نۆ و (10) دە، زۆرتر ئاگاداری هۆکانی ڕاگەیاندن و لە ماسەمێدیاوە ڕوداوە ناوخۆییەکان و هەندێك جاریش روداوەکانی جیهان و کارەساتەکان دەبینن و دەپرسن:

- ئایا هێزێك هەیە جڵەوی ڕوداوەکانی لە دەستدا بێت؟

هەر ئەم پرسانە دەبنە مایەی گفتوگۆیەکی ئاکتوێل/ جالب و سوود بەخش لە پۆلدا! دیسان پرسیاری (ڕێئینکارنەیشن/ تەناسوخی ڕۆح/ لاشە گۆڕکێی گیان- دۆنادۆن) لە مێشکی گەلێك لە لاوەکاندا پەنگدەخواتەوە، بەتایبەتی لەلای ئەوانەی گۆڤار و ڕۆژنامەی جۆراوجۆر دەخوێننەوە و بابەتگەلی لەوجۆرە دەکەوێتە بەرچاویان، کە کەسانێك هەن واهەست دەکەن پێش ئەم ژیانەیان لە ڕۆژگارێکی دیکەدا ژیاون و لە شێوەیەکی دیکەدا بوون!

ئیدی هەقایەت و چیرۆکی لەم چەشنە، بیرکردنەوەی گەلێك لەو لاوانە(مێردمندالانە) داگیردەکات و پرسیاری لەم چەشنە دێت بەخەیاڵیاندا

- ئایا من پێشتر ژیاوم؟

- تۆ بڵێیت جارێکی دیکە دوای مردنم بێمەوە ئەم ژیانە و ئەم سەر زەوییە؟

- ئایا دوای مردنم، گیانم دەچێتە لاشیەکی دیکەوە؟

لەبەرانبەری ئەم جۆرە پرسیارانەدا کۆمەڵێکی دیکە لە خوێندکاران ئەم پرسیار و بۆ چونانە پەشمە لایان و بڕوای پێناکەن، ئیدی ئەمەش دەبێتە مایەی گفتوگۆ و دەرکەوتنی بیرو ڕای جیاواز وجۆراو جۆر.

سەرچاوە:

لەکتێبی: FILOSOF LIVSSYN OG Etikk

Kapittel 2 ، I وەرگیراوە، لاپەڕە

Filosofi i skolen side 18 -25

نووسەران:

Eirk Brotvet و Knut Duesnudar

ڕوونکردنەوە:
ئەم بابەتە لەکتێبی فەلسەفە، ژیاننناسی و ئاکار FILOSOFI، LIVSSYN OG Etikk وەرگیراوە دەزگای (کتێبی زانستی) سالی 2002
نووسەرانی ئەم کتێبە مامۆستای ئامۆژگای پەیمانگەی مامۆستایانن، Eirk Brotvet مامۆستایە لە ئامۆژگای مامۆستایان لە ئوستانی هێدمارك، و Knut Duesnudar مامۆستایە لە ئوستانی تێلەمارك. ئەم کتێبە کەباسی فەلسەفەی یۆنانی و فەلسەفەی ڕۆژئاوایی بەگشتی و چەند فەیلەسوفێك دەکات لەبەشی یەکەمدا. لە بەشی دووەمدا باسی ژیاننناسی و تێڕوانینی مرۆڤی ڕۆژئاوا بۆ دین و فەلسەفە و زانست ڕوون دەکاتەوە. لە بەشی سێهە مدا باسی Etikk / ئاکار دەکات. کتێبەکە وەك یاریدەدەرێك بۆ خۆێندکارانی ئامۆژگای مامۆستایان ئامادە کراوە.

کتیبەکە 363 لاپەڕەیە و نرخەکەی 398 کرۆنە، نزیکەی 60 دۆلارە.

پەڕاوێزەکان

«1» بۆنموونە، کاتێك منداڵێك پرسیارێکت لێدەکات، جاتۆ وەك باوان، مامۆستا یان فێرکار وەڵام نەدەیتەوە و لەبەرئەوەی یان وەڵامەکە نازانیت، یان پرسیارەکە جاڕستدەکات، بۆ خۆ دەربازکردن لە وەڵام دەڵێیت (جارێ باسەیری تەلەفیزیۆن بکەم، یان جارێ خەریکی فڵانە شتم) یان هەر هۆیەکی دیکە پەیدا دەکەی بۆ وەڵام نەدانەوە، ئیتر ئەو هۆیە لای منداڵەکە

وا لێکدە درێتەوە کە لەپرسیارەکە گرنگترە! ئەمە دەبێتە هۆی کوشتنی/سستکردنی ئەنگیزە/ خووی پرسیار کردن لای منداڵ.

«2» R97 لە ساڵێ 1997 دا ڕیفۆرمی سەرتاسەری لە مەنهەجەکانی خوێندندا کرا کە پێش پێنج ساڵ لەوە و بەر کاری بۆ دەکرا. تەواوی کتێبەکان و پلانەکانی خوێندن و شێوازەکانی وانەگووتنەوە گۆڕانیاین بەسەردا هات. کتێبی نوێ بۆ گشت قۆناغەکانی سەرەتایی و ئامادەیی چاپ کران (ك. م)

«3» ژیاننناسی: ئەم ووشەیە خۆم دامناوە بەرامبەر ووشەی Livssyn (live – ژیان و syn – دید/بۆچوون) بەڵام بە بڕوای من ژیاننناسی وەك زیندەوەر ناسی و کۆمەڵناسی و (ك. م.)

ژیاننناسی وانەیەکی تایبەت بوو (تا ساڵی 1997) بۆ ئەو مدنالانەی کە دەچوونە قوتابخانەکانی نەرویج و مەسیحی نەبوون. جا موسوڵمان یان خاوەنی دینی دیکە بوون، یان باوانیان بڕوایان بە هیچ دینێك نەبوو، حەزیان نەدەکرد کەمنداڵەکانیان پەروەردەی دینی بخوێنن. وانەکە تێکەڵەیەك بوو لە باسی هەموو دینەکان و بڕوا و ئایدۆلۆژیە گەورەکانیش. دوای ڕیفۆرمی R97/97 ئەم وانەیە نەماو وانە KLR جێگەی گرتەوە.

«4» KRL کورت کراوەی مەسیحییەت K= kristndom، دین R= religon، ژیاننـاسی L = livssyn)

لە ساڵی 1997 وە گشت قوتابیان بە جیاوازی بیروبۆچوونیانەوە هەموو ئەم وانەیە دەخوێنن، کە تێکەڵە لە مەسیحییەت و گشت دینەکانی دیکە (جودیزم، ئیسلام، هیندۆنیزم، بودیزم) و چەند بڕوایەك (ڤودا و سروشت پەرستی و ئاینی کۆنی نەرویج و ڤایکینگەکان). هەروەها باسی مێژووی فەلسەفە و فەیلەسوفە گەورەکان و میتۆلۆجی یۆنانی، دوا بەشیش باسی لە ئایدۆلۆجیا گەورەکانە وەك مارکسیزم، لیبرالیزم، نازیزم، کاپیتالیزم و سۆسیالیزم. ئەم وانەیە لە پۆلی پێنجەوە دەخوێنرێت.

کاتێك دەڵێین خوێندنی سەرەتایی مەبەست یەك تا سێی ناوەندییە، تا ساڵی 1997 خوێندنی سەرەتایی (بنەڕەتی) کە ئیجبارییە بۆ هەموو منداڵانی وەڵات(9) ساڵ بوو. بەلام لە دوای (ڕیفۆرمی 97) ەوە بووە بە دە ساڵ، پێش R/97 منداڵان دوای پڕکردنەوەی تەمەنی حەوت ساڵی وەردەگیران، بەڵام دوای ئەو ساڵە لە تەمەنی شەش ساڵییەوە وەردەگیرێن.

«5» – P – p4c فەلسەفە، for /4 ، C - منداڵان

«6» Carpe-dime ووشەیەکی لاتینەیەو مانای (هەل بەکار بهێنە) دەگەیەنێ. واتە: کەی گونجاو پێویستی کرد فەلسەفە لێبدە و پرسیاری فەلسەفی بکە و بفەلسەفێنە!

کە ریم مستەفا
ئۆسلۆ- نەرویج
بەهاری ٢٠٠٢